

Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Hoesta (1983-1984)

ALFONS BRUEKERS

Voorwoord

Deze publicatie is een uitgave van de Stichting Regionaal Archeologisch Bodemonderzoek te Nederweert (STRABO), die zich ten doel stelt oud(-er) archeologisch onderzoeks- en vondstenmateriaal te documenteren en te ontsluiten voor wetenschappelijk onderzoek en algemeen publiek.

Overname van deze rapportage gedeeltelijk of geheel, via welk medium dan ook, is zonder bronvermelding niet toegestaan.

Alfons Bruekers

STRABO | Stichting Regionaal Archeologisch BodemOnderzoek
Kreijel 4
6035 SG OSPEL

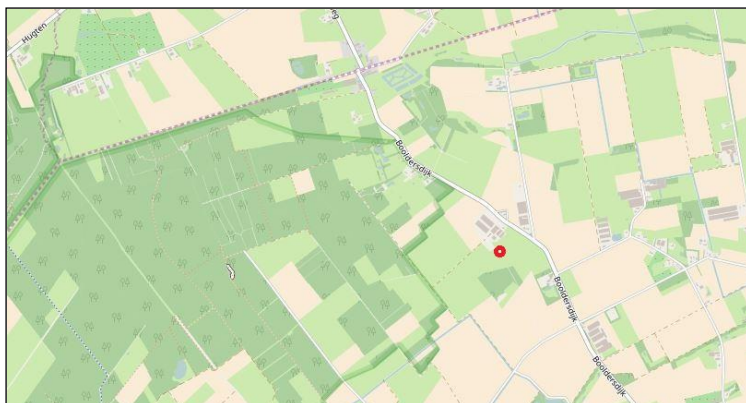
Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
2. Archeologisch onderzoek	5
3. Onderzoekresultaten	8
4. Vondsbeschrijvingen	10
5. Bronnenonderzoek	12
6. Conclusies	14
<u>Bijlagen</u>	
1. Hoogtetekening	15

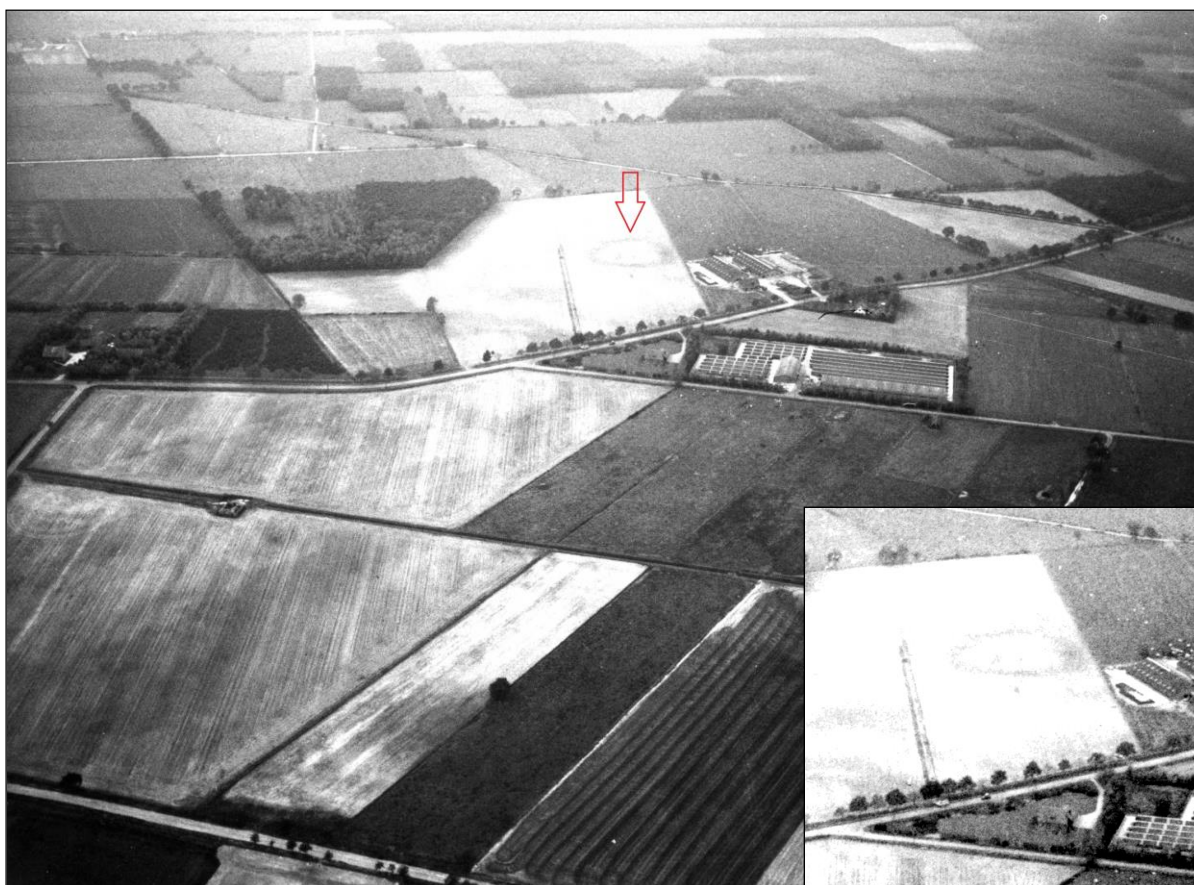
1. Inleiding

Op luchtfoto's van het noorden van Nederweert (omgeving van de Booldersdijk) ontdekte ik in 1983 een cirkelvormige bodemverkleuring waarvan de ring naar schatting een diameter van drie tot vijf meter bezat en de diameter van de cirkel ongeveer 75 m was.

Het hart van het cirkelvormige spoor heeft topografische kaartcoördinaten 57F 177.68-369.03. Het terrein heeft een gemiddelde hoogte van 28.10 m +NAP en het maximale hoogteverschil in de nabije omgeving varieert slechts 30 cm (zie de hoogtecijferkaart in de bijlage).

Figuur 1. Ligging van de vindplaats.
Ondergrond: www.afstandsmeten.nl

Figuur 2. Luchtfoto uit 1983 van de omgeving van de Booldersdijk, richting westen. De rode pijl wijst naar de cirkelvormige structuur. Inzet rechtsonder: uitvergroting. Foto: Gemeente-archief Nederweert.

2. Archeologisch onderzoek

De verschillende waarnemingen en stappen in de interpretatie ervan worden in dit hoofdstuk in chronologische volgorde beschreven.

Maart 1983

Een eerste verkenning van de site wijst uit dat ook in het platte vlak de cirkel goed zichtbaar is en dat deze volledig gesloten is.

Zondag 5 juni 1983

Foto's vervaardigd van de site. De akkers zijn enige tijd geploegd en vanwege de hevige regenval van de voorafgaande weken nog niet begroeid. De ringstructuur tekent zich duidelijk af. De kern van de cirkel is lichtgrijs. Opvallend is dat de ploegwerkzaamheden buiten de cirkel de ongestoorde leemgrond hebben opgewerkt. Sporen van die leemgrond zijn in de kern van de cirkel niet aanwezig, zodat de conclusie gerechtvaardigd lijkt dat zich binnen de cirkel een diepere bouwlaag of althans humeuze ondergrond bevindt dan daarbuiten. Het centrum toont een lichte depressie en verzamelt oppervlaktewater.

Figuur 3. Situatie 5 juni 1983. Zicht naar oosten. Foto: Alfons Bruekers.

Figuur 4. Situatie 5 juni 1983. Zicht naar noordoosten. Foto: Alfons Bruekers.

Zondag 17 juli 1983

Bij een nieuw bezoek aan de site blijkt dat de ingezaaide maïs inmiddels schoorvoetend aan het groeien is. Opvallend is dat de maïs in het binnenste van de cirkel niet of nauwelijks groeien wil, zeker in vergelijking met de buitenzijde. Dit suggereert een verschil in bodemgesteldheid of vochthuishouding.

Figuur 5. Situatie op 17 juli 1983. Zicht op het zuidwesten. In het hart van de cirkelstructuur is geen maïsgroei. Foto: Alfons Bruekers.

Zondag 12 februari 1984

Bij het belopen van de akker (ongeploegd maïsveld) ter plaatse vond ik aan de oppervlakte een geslepen neolitische bijl (vondstnr. 434). Gelukkig had ik een fototoestel bij me en heb ik een foto kunnen maken van de bijl in situ. Elders op het perceel vond ik vuursteenafslagen, waaronder een 11 cm lange Wommersomkwartsietkling die mesolitische verblijfssporen doet vermoeden.

Figuur 6. Neolitische bijl *in situ*, 12 feb 1984. Foto: Alfons Bruekers.

Donderdag 23 februari 1984

Gesprek met drs. Willem Willems, provinciaal archeoloog van Limburg, ROB Amersfoort, aan wie ik verslag uitbracht over de waarnemingen aan de Boldersdijk. Willems is geïntrigeerd door het object. Hij ziet er geen ven of iets dergelijks in. Volgens hem is het te betreuren dat

prof. Louwe Kooijmans (die ik eerder al op deze site had geattendeerd) er niet wil graven om nader onderzoek te doen. De ROB kán en mág dat zelf niet omdat het terrein in kwestie niet bedreigd wordt.

Willems opperde het idee dat de Archeologische Werkgroep uit Weert op deze plek, met toestemming van de boer/grondeigenaar, een proefsleuf graaft om de aard van de verkleuring te onderzoeken. Een en ander zou zich in de komende zomervacantie kunnen voltrekken. Willems wil graag gewaarschuwd worden als het zover is en komt dan ook graag een kijkje nemen. Alles moet wel ingetekend worden. 'Uiteraard', voegde ik daar aan toe.

Donderdag 11 oktober 1984

Gesprek met dr. A.J. Brongers, ROB, Amersfoort.

Afgaande op de luchtfoto, waarop nog meer soortgelijke verkleuringen zichtbaar zijn, denkt Brongers aan een natuurlijk fenomeen. Ook hij stelt voor om door middel van een proefsleuf de aard van het object te onderzoeken.

Woensdag 2 januari 1985

Gesprek met dhr. Ad Wouters, bekend steentijddeskundige, Lent.

Wouters stelt voor dat ik contact opneem met dhr. Jan Broertjes van de Rijks Geologische Dienst. Sowiso adviseert hij een booronderzoek alvorens te gaan graven.

Een proefsleuvenonderzoek of grondboringenprogramma is nooit uitgevoerd. Wel is het terrein door mij intensief belopen en daarbij zijn silex artefacten gevonden. Voor het overige zijn alleen oppervlaktewaarnemingen verricht, foto's gemaakt en een burostudie verricht.

3. Onderzoekresultaten

De meest waarschijnlijke verklaring voor het fenomeen Hoesta aan de Booldersdijk in Nederweert is dat we hier te maken hebben met een pingo-ruïne. Ontleend aan <http://www.geologievannederland.nl/landschap/landschapsvormen/pingoruine> is de volgende informatie:

Pingoruïne

Pingoruïnes zijn de overblijfselen van een pingo als het ijs in de ondergrond smelt. Er ontstaat dan een ringvormige krater die wordt opgevuld met smeltwater. Dit meertje kan vervolgens in een warmere tijd weer opgevuld worden met organisch materiaal als gevolg van plantengroei. In de loop der tijd vormt zich uit dit organisch materiaal veen. Later is dat veen er door de mens uit gehaald om te gebruiken als brandstof. Hierdoor werd de vorm van de pingo's weer zichtbaar als ronde meertjes in het landschap. In Nederland vinden we pingoruïnes voornamelijk in het noorden en het oosten van het land. Het Uddelermeer op de Veluwe is een goed voorbeeld van een pingoruïne.

Wat is een pingo?

Een pingo is een heuvel die ontstaan is doordat een ondergrondse ijslens de bodem heeft opgedrukt. Zo'n heuvel kan wel zestig meter hoog worden en een diameter hebben van driehonderd meter. Als het ijs smelt ontstaat een pingoruïne, die de vorm van een krater heeft.

In de laatste IJstijd, het Weichselien, kwamen dit soort heuvels ook in Nederland voor. Het Weichselien duurde van 115.000 tot 10.000 jaar voor heden. Pingo's kwamen in Nederland voor vanaf 13.000 jaar geleden, dus in de laatste fase van de ijstijd, toen het extreem koud was in ons land. Pingoruïnes vinden we voornamelijk terug in het noorden en oosten van ons land. Tegenwoordig zijn nog pingo's te vinden in koude gebieden als Alaska, Canada, Groenland en Siberië.

Hoe is een pingoruïne ontstaan?

Tijdens de laatste ijstijd was het zo koud dat de bovenste laag van de ondergrond permanent bevroren was (permafrost). De bodem was tenminste twintig meter en plaatselijk tot wel vijftig meter diep bevroren. Onder deze bevroren bodem bevond zich grondwater dat vanwege de grote diepte sterk onder druk stond. Op plaatsen waar zich scheuren in de permafrost bevonden welde het grondwater daarom omhoog. Zodra het in de zone met permafrost kwam bevroor het. Hierdoor ontstond een ondergrondse ijslens, die door de aanvoer van nieuw grondwater bleef groeien. De grond boven de ijslens werd steeds verder omhooggeduwd. Er ontstond een heuvel die tientallen meters hoog kon worden.

Door de aanhoudende groei van de ijsheuvel ontstonden er op een gegeven moment scheuren in de grond bovenop de ijslens. Zonlicht kon nu op het ijs schijnen, waardoor dit langzaam ging smelten. Ook de bedekkende grondlaag ontdooide. Geholpen door het smeltwater dat van de pingo afstroomde geleden stukken grond naar beneden, die zich aan de voet van de heuvel ophoopten. Zo vormde zich aan de onderkant een ringvormige aarden wal, de zogenaamde randwal. Toen al het ijs gesmolten was bleef er een ringvormige krater over die zich vulde met smeltwater: een pingoruïne.

Vanaf het begin van het Holoceen nam de temperatuur sterk toe. In het pingomeertje gingen planten groeien. Afgestorven planten verrotten niet maar stapelden zich op tot veen. Geleidelijk raakte de pingoruïne opgevuld met veen. In het landschap waren nu alleen nog de ringvormige aarden wallen herkenbaar.

Uit koolstofdateringen van plantaardig materiaal uit de onderste veenlagen is gebleken dat de pingoruïnes zijn gevormd rond de 12.000-11.000 jaar geleden. In de 19e en 20e eeuw werden de pingoruïnes uitgeveend. Na het uitvenen vulde de pingoruïne zich met regenwater, waardoor de ronde pingomeertjes weer herkenbaar werden in het landschap.

In het geval van Nederweert-Booldersdijk zou dan de donkere ringvormige structuur met een diameter van 75 m en een breedte van 3 a 5 m het restant zijn van de depositie van organisch materiaal dat van de ijslens afgleed en een randwal vormde. Hoewel er van een echte wal geen sprake (meer) lijkt te zijn. En de lichte depressie in het midden van de structuur is dan de afdruk van de gesmolten ijslens zelf.

Helaas is in de periode tussen de ontdekking (1983) en deze rapportage (2017) een groot deel van de vindplaats verloren gegaan door de bouw van agrarische stallen. Toch lijkt ongeveer de helft nog bewaard te zijn gebleven ofschoon bovengronds egalisatie heeft plaatsgevonden. Het verdient aanbeveling om in de toekomst aanvullend boor- en graafonderzoek uit te voeren om aard en ouderdom vast te stellen en de hypothese van de pingo-ruïne te toetsen.

4. Vondstbeschrijvingen

Het vondstenmateriaal van het onderzochte terrein bestaat uit ca. 35 litische objecten, waaronder een neolitische bijl. Hoewel de samenhang met het cirkelvormige fenomeen niet duidelijk is, worden zij hierna beschreven.

Vondstnr. 434 / bijl. 047

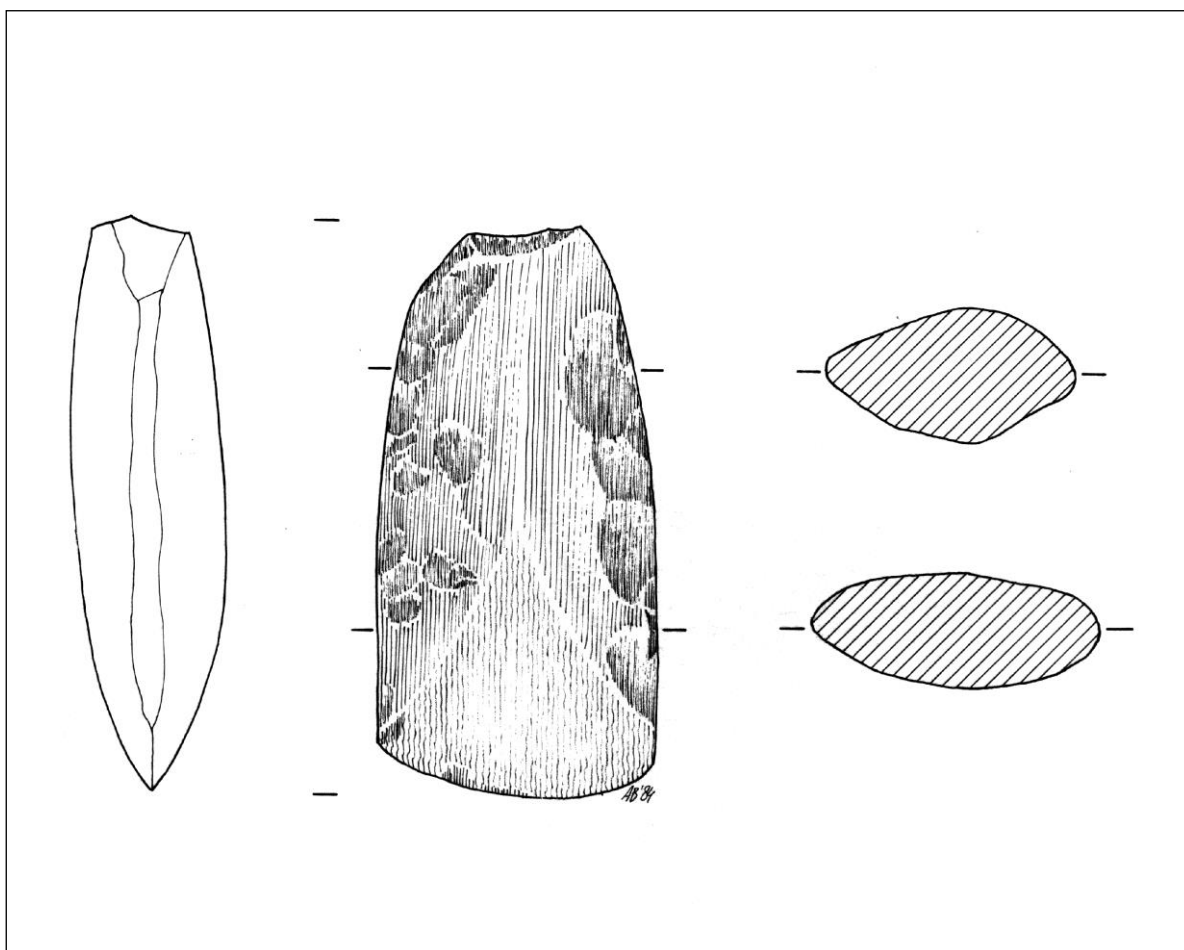
Neolitische geslepen bijl, type Hoof / S3b (Dünnackige Silexbeil mit spitzovalem Querschnitt). Grijs, grofkorrelige silex met lichtbruine infiltratie, waarschijnlijk Valkenburgvuursteen.

A-symmetrische snede, recent licht beschadigd (oxidatiekrassen en ploegschade) en licht-gefacetteerd. Enigszins verjongende snede en vlakke zijkanten. Lengte 105 mm, grootste breedte 53 mm.

Vondstdatum: 12 februari 1984

Vinder: Alfons Bruekers

Vindplaats: 57F 177.59 – 369.00 (Hoesta).

Figuur 7. Vondstnr. 434; neolitische geslepen bijl. Lengte: 105 mm. Tekening: Alfons Bruekers.

Een 35-tal silex fragmenten werd verzameld aan de oppervlakte. Een vrij groot deel draagt cortex en lijkt afkomstig te zijn uit riviergrind. Twee stuks zijn de restkern van vuursteenbewerking. Drie exemplaren zijn van Wommersomkwartsiet, waaronder een uitzonderlijk groot exemplaar van 11 cm lengte. Dit lijkt een gidsartefact voor een mesolitische datering.

Figuur 8. Losse silexvondsten (afslagen, kernen en klingen). Foto: Alfons Bruekers.

Figuur 9. Kling van Wommersomkwartsiet (dorsale zijde). Foto: Alfons Bruekers.

5. Bronnenonderzoek

Allereerst het toponiem 'Hoesta'. In het Weertlands dialect is 'hoêst' een mannelijk zelfstandig naamwoord, dat zoveel betekent als hooihoop of hooistapel. Waar de zogenaamde 'oppers' kleine hooihoopjes zijn, bestond een 'hoêst' uit ongeveer zes oppers. Het woord fungeert in diverse zegswijzen, zoals 'het hoeëj in hoêste zette' (het hooi in stapels zetten).

[Bron: Weertland Woordenboek, hoofdstuk D2-Landbouw-4/5].

Telefonische informatie van dr. Herman Cromptvoets, dialectdeskundige verbonden aan de Universiteit van Nijmegen, op 24 januari 1990. Hij kent het oude woord 'hoost' dat volgens hem voorkomt in de dialectwoordenboeken van Tungelroy, Echt, Weert en vrijwel geheel Belgisch Limburg. De betekenis is steeds: grote opper hooi, of een stel korenschoven. In het Duits is sprake van 'Hausten' en in het oud-Nederlands van 'huist'. De etymologie van het woord is echter onduidelijk.

De conclusie is dus dat het toponiem 'Hoesta' synoniem is met hooistapel of hooiopslag. En dat is op zijn beurt niet strijdig met de locatie, waar in de negentiende eeuw de heidegrond werd getransformeerd tot weideland en later dennenbossen.

Bij de plaatselijke bevolking levert geen enkele herinnering aan een ven of plas ter hoogte van het archeologische fenomeen. Wel wordt het gebied door diverse zegslieden als 'Hoesta' aangeduid. In een interview uit 1990 wist dhr Eikelberg zich te herinneren dat hier vroeger een waterkuil was waarin paling werd gevisst:

Vrijdag 3 april 1993

Interview met dhr. J. (Zjef) Eikelberg, Boeket, Nederweert.

Eikelberg vertelt hoe hij vroeger over de Booldersdijk in noordelijke richting ging. "Als je op de kruising bij Wel Koolen links de Molswingelsdwarsdijk opging, en dan na 250 m rechtsaf sloeg, kwam je in de 'Hoesta' uit. Dit was een bosje met slaghout met daarin ontwateringsbeken en een kuil met stilstaand water. Het water bevatte vis (paling?) en het stonk enorm. Als je daarin gestaan had, bleef je lichaam er nog dagen naar ruiken".

Figuur 10. De route (blauwe lijn) die Eikelberg beschrijft, komend vanuit het zuiden. De archeologische vindplaats is met rode cirkel aangeduid. Ondergrond: topografische kaart 1966. Bron: www.topotijdreis.nl.

Het bosje dat Eikelberg bedoelde is te herkennen op de topografische kaart van 1966 en droeg dus blijkbaar de naam 'Hoesta'. De archeologische vindplaats ligt pal ten noorden hiervan en draagt hetzelfde toponiem. Het is niet onmogelijk dat de kuil met stilstaand water waar Eikelberg over repte, hetzelfde is als het archeologische verschijnsel van dit onderzoek.

De oudste gedetailleerde kaart van dit gebied, de zogenaamde Ferrariskaart uit omstreeks 1775, laat op de plaats van het archeologische fenomeen geen details zien. Volgens de kaart lag de vindplaats op de overgang van moeras naar heide. De Ferrariskaart is in deze zone slechts globaal en indicatief, zodat er geen al te precieze conclusies aan verbonden mogen worden.

Een kaart die wel betrouwbaar is, is de kadastrale minuutkaart van 1844. Ook hier staan ter plaatse geen bijzonderheden aangegeven terwijl dat voor enkele vennen in de buurt wel het geval is. Volgens de bijbehorende kadastrale leggers was het gebied in 1844 nog als heide aangeduid.

Interessant is de vergelijking van de luchtfoto's van 1949 en 1983. Op de foto van 1983 is de structuur goed herkenbaar ofschoon hij daar door plaatselijke droging niet gesloten lijkt te zijn. Op een foto uit 1949 is de structuur niet herkenbaar, waarschijnlijk vanwege de akkerbegroeiing. Wel is er sprake van enig stagnerend oppervlaktewater.

Figuur 11 en 12. Luchtfoto uit 1949 (links) en 1983 (rechts). Noorden is links. De rode stip markeert het hart van de archeologische structuur. Collectie SGN.

6. Conclusies

Bij de analyse van luchtfoto's van het noorden van Nederweert, in 1983, werd aan de westzijde van de Booldersdijk in een gebied dat bekend staat onder de naam 'Hoesta' een cirkelvormige structuur met een diameter van 75 m en een ringbreedte van 3 a 5 m ontdekt. De ring tekende zich donkerder af dan het centrum en de omgeving, en het midden van de cirkel vertoonde een lichte depressie.

Archeologische oppervlaktevondsten ter plaatsen (een neolitische geslepen bijl en waarschijnlijk mesolithisch vuursteenmateriaal) hebben waarschijnlijk geen directe relatie met het archeologisch object in kwestie.

Onderzoek ter plaatse en een burestudie leverden op dat we hier vermoedelijk te maken hebben met een pingo-ruïne, dat wil zeggen de plaats van een gesmolten ijslens uit de laatste ijstijd (12.000-11.000 c.Chr.).

Hoewel een belangrijk deel van de vindplaats verloren is gegaan door landinrichting en egalisatie, is een deel vermoedelijk intact gebleven. Nader onderzoek zou mogelijk en nodig zijn om aard en datering te bevestigen.

Bijlage 1

tekeningen

